

SHAXS PSIXODIAGNOSTIKASIDA PROEKTIV METODIKALARDAN FOYDALANISH

Xodjayeva Ozoda Rustam qizi
Xiva tumani 4-maktabi psixologi

Anotatsiya: Ushbu maqolada shaxs hayotida qo'llaniladigan proektiv metodikalar haqida ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Proektiv metodikalar, Rorshaxning siyoh dog'lari, Rozentsveyg va Lyusher testlari, uy-odam-daraxt, mavjd bo'lmagan hayvon.

Proektiv metodikalar haqida umumiy tushuncha Psixologiya fani va amaliyotida shaxsni o'rganishning proektiv metodikalari alohida o'ringa ega. Uning yuzaga kelishi va rivojlanishida shaxs, uning ichki dunyosini bilish imkoniyati haqidagi g'oyalarga bo'lgan psixologik qarashlar evolyutsiyasi aks etadi. Yarim asrlik rivojlanish tarixiga ega proektiv psixologiya bugungi kunda inson haqidagi psixologik bilim sohalaridan biri bo'lib, uni o'zlashtirmay shaxs haqidagi yaxlit tasavvurlarni shakllantirish mumkin emas. Shaxsni tadqiq qilishning proektiv metodi proyektsiyalarni aniqlash va tasvirlashga asoslangan. «Proyektsiya» tushunchasi dastlab Z. Freyd tomonidan sub'ektning ongli va ongsiz tarzda ko'chirilgan shaxsiy xususiyatlari, tashqi ob'ektlarga nisbatan holatlarning mazmunini ifodalash uchun qo'llanilgan. Proyektsiya lotincha «proektio» so'zidan olingan bo'lib, oldinga irg'itish, tashlash ma'nosini bildiradi. Shaxsni o'rganishning proektiv metodi eksperiment natijalariga asosan proyektsiyalarni aniqlash va so'ngra ularni tahlil qilishni ko'zda tutadi. Proyektsiya tushunchasini tavsiflash «Men»ning himoya mexanizmlari bilan uzviy bog'liq. Proyektsiya sublimatsiya, ratsionalizatsiya, siqib chiqarish bilan bir qatorda himoya mexanizmlaridan biri sifatida qaraladi. Proektiv metodlar yordamida inson proyektsiyalarining psixologik mexanizmlari o'rganiladi. Proektiv metodlar tekshiriluvchini shunday holatga qo'yadiki, bunda uning shaxsiy ehtiyojlari, uning o'ziga xos idroki, tavsiflari va ko'pgina xarakter xislatlari namoyon bo'ladi. Proyektsiya so'zli assotsiatsiyalar, tugallanmagan jumlar, rasm va dog'lar, tekshiriluvchining chizgan rasmlari kabi verbal hamda rasmlil metodlarning barchasini qo'llaganda kuzatiladi. Proyektsiya voqelikni, odamlarni, namoyon qilingan stimullarni idrok etish muayyan darajada shaxsning psixik holati, ehtiyoj, motiv, ustanovkalariga asoslangan. Bunda voqelikni shaxsning psixik holati, ehtiyojlari, xususiyatlariga mos ravishda tavsiflash

tendentsiyasi mavjud. Proyeksiya anglanmagan psixologik mexanizm hisoblanadi, ya'ni proyeksiya elementlari ongsiz tarzda idrok qilinadi. Proyektiv metodikalarning asosiy, o'ziga xos xususiyati - foydalaniladigan stimullarning ko'p ma'noli, noaniq ekanligidir. Biroq, tekshiriluvchiga tavsiya qilinadigan stimul (rasm, rang, dog', verbal informatsiya bo'lishidan qat'iy nazar) noaniq, ko'p ma'noli ekanligiga qaramay ob'ektiv xarakterga ega va sub'ekt tomonidan yaratilgan obraz yoki Yuzaga kelgan vaziyatga kiritiladigan muayyan xususiyatlarga ega. Olingan natijalar tekshiriluvchi shaxsi haqidagi bilimlar, uni psixologik jihatdan chuqur o'rganish asosida, shuningdek, psixodiagnostikaning boshqa metodlarini qo'llagan holda tavsiflanishi zarur. Proyektiv metodikalar tarixi 1904-1905 yillarda K.Yung tomonidan yaratilgan so'zli assotsiatsiyalar testiga borib taqaladi. Bu metodikani yaratish bilan Yung shaxsning ongsizlik holatidagi kechinmalarini assotsiativ diagnostika qilish mumkinligini ko'rsatib berdi. Keyinchalik assotsiativ testning turli variantlari aybdorlik hissini aniqlash (yolg'on detektor, M.Vertgaymer va L.R.Luriya), normani patologiyadan ajratish va boshqalar uchun qo'llanildi. Tugallanmagan hikoya yoki gap testi ham Yungning assotsiativ testidan kelib chiqqan deb hisoblanadi. Proektiv metodikalar (lot.projectio -oldinga otish)-proektiv diagnostik nuqtai nazar asosida ishlab chiqilgan bo'lib, shaxsni o'rganishga yo'naltirilgan metodikalar majmuidir. Dastlab 1939 yilda L.Frank bu metodikalarni belgilash uchun proeksiya tushunchasini kiritgan, bu tushunchani o'zgartirishga bir necha urinish bo'lishiga qaramasdan psixologik diagnostika fanida barcha tomonidan e'tirof etildi. Proektiv metodlarning muhim belgisi shundan iboratki, bunda aniq bo'lmagan, bir xil tuzilmagan stimullardan foydalaniladi. Sinaluvchi uni qayta qurishi, rivojlantirishi, to'ldirishi, sharhlashi zarur. Proektiv farazga mos ravishda individning har bir hissiyoti, uning idroki, histuyg'ulari, fikrlari, harakatlarida shaxsning izini qoldiradi. Insonni faollikka undovchi stimulyaziyatlar qanchalik kam stereotip bo'lsa, shaxs o'zini shunchalik yorqinroq namoyon qiladi. Proektiv metodikalardagi stimullar nafaqat uning ob'ektiv mazmuniga ko'ra ahamiyatga ega bo'lmaydi, sinaluvchi uchun shaxsiy ma'nosiga ko'ra ham ega bo'ladi. Ana shundan proektiv metodikalar uchun xos bo'lgan javoblarni to'g'ri yoki noto'g'ri deb baholash xos emas. Proeksiyani shunday tushunish uni psixoanalitik talqin qilishdan tubdan farq qiladi. Psixoanaliz proeksiyani himoya mexanizmlaridan biri deb hisobladi. Bunda men uchun hos bo'lgan ichki impulslar va hissiyotlar tashqi ob'ektga yo'naltiriladi, tevarak atrofni o'zgargan holda idrok qilish sifatida ongga kirib boradi. Stimul vaziyati bilan bog'liq proeksiya jarayonini dastlab G.Myurrey tavsiflagan. Myurreyning ta'kidlashicha, proeksiya insonning

o'z qiziqishlari, ehtiyojlari ta'siri ostida harakat qilishi tabiiy holati bilan bog'lanadi. Uning fikricha, himoya mexanizmlari proektsiya jarayonida namoyon bo'lishi ham, namoyon bo'lmasligi ham mumkin. XX asrning 40-yillarida g'arb psixologiyasida proektiv harakatlar rivojlandi. Proektiv metodikalar psixodiagnostikada keng ommalashadi, an'anaviy psixodiagnostik testlar ikkinchi darajaga siqib chiqariladi. Hozirgi vaqtda g'arb psixologiyasida shaxsni o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlarda, ayniqsa klinik psixodiagnostika sohasida keng qo'llanilmoqda. Bunga misol sifatida dunyoning ko'p davlatlarida tashkil etilgan maxsus ilmiy institut va jamiyatlar, faqatgina proektiv metodikalarga bag'ishlangan davriy nashrlar, to'plamlar va monografiyalar, doimiy ravishda o'tkaziluvchi xalqaro konferentsiyalar misol bo'ladi. 1996 yili proektiv metodikalarga bag'ishlangan 15 xalqaro kongress bo'lib o'tgan. Proektiv metodikalarning quyidagi guruhlari farqlanadi.

- 1) konstitutiv – stimulni bezash, unga ma'no berish.(Rorshax testi);
- 2) konstruktiv – bezatilgan qismlardan ma'noli bir butunlikni yaratish (Mira testi);
- 3) interpretativ- qandaydir voqeani, hodisani sharhlash (Tematik appertseptsiya test);
- 4) katartik – maxsus tashkil etilgan sharoitlarda o'yin faoliyatini amalga oshirish(Psixodrama);
- 5) Ekspressiv – erkin yoki berilgan mavzu bo'yicha rasm chizish —Uy-daraxt –odam testi;
- 6) Impressiv –boshqalariga nisbatan qaysidir stimulni afzal ko'rish (Lyusherning ranglarni tanlash testi).
- 7) Additiv – gapni, hikoyani, tarixni tugallash.(—Tugallanmagan gaplar metodikasi.

Proektiv metodikalarni tanqid qiluvchilar ularning yetarlicha standartlashtirilmagani va eksperimentatorning bilimi va tajribasiga suyanilishi hamda olingan natijalar sinaluvchining emas, balki tadqiqotchining shaxsi haqida axborot beradi, degan fikrlarni bayon etadilar.Shu bilan birga ular proektiv metodikalarning ishonchligi va validligini ham aniqlash qiyinligini e'tirof etadilar. A.Anastazi (1982) proektiv metodikalardagi miqdor tahlili emas, balki sifat tahlili ahamiyatlidir, degan fikrlari e'tiborga loyiq. Shu sababga ko'ra —test atamasi proektiv metodikalar uchun xos emas. Shuning uchun proektiv metodikalar bilan olingan natijalarni boshqa tadqiqotlar, sinaluvchining hayot yo'li haqida ma'lumotlar bilan solishtirish lozim.

«UY-DARAXT-ODAM» RASMI TESTI

Ko'rsatma: Uy, daraxt va odam (butun bo'yicha) rasmini chizing. Rasmda qandaydir ish harakatni tasvirlashga harakat qiling. Odamning karikaturasini chizmang. - Daraxt hayotiy energiyaning belgisidir, sizning hayotga bo'lgan intilishingiz daraxt tanasi va shoxlarining yo'g'onligi bilan belgilanadi. Agar rasmda daraxt sezilarli joyni egallagan bo'lsa, bu katta energiyadan va hayotga ijobiy yondashuvdan dalolat beradi. - Shamol tufayli daraxt u tomonga engashib turibdi, siz xavfsizlikka va uy sharoitidagi sokinlikka intilasiz. Bu obraz o'tmishga o'ralashib qolganlikni ham ifodalashi mumkin. - Shoxlar pastga yo'naltirilgan. Bunday rasmni hal qilinmagan muammolari ko'p bo'lgan odamlar chizadi. Majnuntol ko'pincha depressiya va o'tmishga o'ralashib qolganlikni ifodalaydi. - Shoxlar yuqoriga yo'naltirilgan. Agar daraxt erda mustahkam turgan bo'lsa, bunday rasm oldinga intiladigan, etarlicha muvaffaqiyatli hayotga erishgan, intilishi bor shaxsni ifodalaydi. Shoxlar har tomonga qaragan bo'lsa, o'zining tan olinishini izlash. Agar shoxlar va daraxt tanasi bir chiziqda yasalgan bo'lsa - odamning hayotdagi mavjud noxushliklardan qochishga intilishi, narsalarga real qarashdan qochish. SHoxlar tashqariga yo'naltirilgan bo'lsa - odatda boshqalarga yordam berishni yaxshi ko'radigan odamlar shunday rasm chizadilar. - Shoxlarning va ko'katning uyga qarama-qarshi tomonda ko'p bo'lishi. Bunday shaxs energiyani o'zining rivojlanishi, o'sishi uchun qo'llaydi, oiladagi va uydagi qiymatlarni inkor etadi. Agar daraxtning tomiri yasalgan bo'lsa, sizga er tagidagi yashirishgan narsani ko'rish xohishi xos. Agar narsa rasmi chizilgan bo'lsa, siz ustunlikka intiluvchansiz, hokimiyatga intilasiz, tashkilotchilik qobiliyatlarini, faollikni namoyon etasiz. Agar daraxt tepasida kovak yasalgan bo'lsa, bu kechirilgan psixotravmalar (shikastlar), operatsiyalar yoki jismoniy shikastlanganlik belgisidir.

«MAVJUD BO'LMAGAN HAYVON» TESTI

Tadqiqot metodi psixomotor aloqalar ta'limoti asosiga qurilgan. Psixika holatini aks ettirish uchun motorika holati (xususan, dominant bo'lgan o'ng qo'lning rasm chizish dinamikasi) tadqiq etiladi. Sechenov ta'kidlashicha, psixikada yuzaga keladigan har qanday tasavvur va bu bilan bog'liq tendentsiya harakat bilan tugallanadi. Agar real harakat qandaydir sababga ko'ra amalga oshmasa tegishli ishlarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan ma'lum sharti to'planadi. Masalan, qo'rquv paydo qilishi yoki insonda keskinlikni Yuzaga keltiradi, chunki qo'rquvga javob reaksiyasi sifatida odam Yugurib qochishi yoki qo'li bilan himoyalaniishi mumkin. Harakat tendentsiyasi fazoda yo'nalishga ega bo'ladi, uzoqlashish, yaqinlashish, o'ziga tortish, engashish, to'g'rilanish, ko'tarilish va hakoza. Rasmni

chizayotganda qog`oz varag`i fazo modelini aks ettiradi va muskul holati bilan birgalikda u fazoga bo`lgan munosabatni, ya`ni paydo bo`lgan tendentsiyani qayd etadi. Fazo, o`z navbatida, kechinmaning hissiy tusi va vaqti davri (hozirgi, o`tgan, kelgusi) bilan shuningdek, borliq bilan ish psixikaning ideal – fikriy ish rejasi bilan bog`liq. Sub`ektning orqa tomonidagi va chap tomonidagi fazo o`tmish va faoliyatsizlik (tasavvur, rejalashtirish va uni amalga oshirish o`rtasidagi faol aloqasi yo`qligi) bilan bog`liq. O`ng tomondagi, oldindagi va yuqoridagi fazo – kelajak va faoliyat bilan bog`liq. Qog`ozdagi fazo modelning chap tomoni va pastki qismi salbiy va depressiv hissiyotlar, ishonchsizlik va sustlik bilan, o`ng tomoni va yuqori qismi ijobiy hissiyotlar va energiya, faollik va xatti-harakatning konkretligi bilan bog`liq. Test materiallarini tahlil qilishda psixomotor aloqalar va fazoda munosabatlar, quyidagi qonuniyatlardan tashqari simvollar va simvolik geometrik elementlar va shakllar bilan ishlashlarini ko`rib tahlil qilinadi. O`z xarakteriga ko`ra «Mavjud bo`lmagan hayvon» testi proektiv testlar jumlasiga kiradi. O`z tarkibiga ko`ra bu test yo`llanma beruvchi test hisoblanadi va uni yakka holda qo`llanmasdan boshqa metodlar bilan birgalikda qo`llash maqsadga muvofiqdir. Ko`rsatma: Mavjud bo`lmagan hayvonni o`ylab toping va rasmini chizing hamda uni mavjud bo`lmagan nomini toping.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI:

1. Akimova M.I. Psixologicheskaya diagnostika M. 2007
2. Anastazi A. Psixologicheskoe tetsirovanie: V. 2 kn Per. s angl. / Pod red. K.M.Gurevicha, V.I.Lubovskogo. - M.: Pedagogika, 1982
3. Akindinova I.A. Osobnosti samoaktualizatsii lichnosti v professiyax razlichnogo urovnya sotsialnogo prestija: Avtoref. dis. ... kand. psixol. nauk. – SPb.: SPbGU, 2000. – 24 s.
4. Berulava G.A. Psixodiagnostika umstvennogo razvitiya uchashixsya: uchebnoe posobie. Novosibirsk. 1990.
5. Bleyxer B.M. Klinicheskaya psixologiya. - Tashkent: Meditsina, 1976, 326 s